

Píše Johannes Gleixner

(E*forum, 07. 09. 2022)

Co byla „**Maffie**“? **Jan Hálek** a **Boris Moskovič** ve své monografii ukazují, že odpověď na tuto otázku závisí na tom, kdo se ptá, resp. kdo odpovídá. Již v podtitulu knihy **Český (domácí) protirakouský odboj v proměnách 20. století** odkazují na proměnlivost chápání Maffie jako symbolu českého domácího odboje během 1. světové války. Současně autoři ve své studii, vycházející z podrobných rešerší, nabízejí různá vodítka pro pochopení centrálních postav a funkcí tohoto uskupení a zabývají se rovněž i „nositeli“ dějin a politiky vzpomínání na Maffii, které je nutno od těchto ústředních postav oddělit.

Maffie byla vždy organizací s nejasnými hranicemi, její centrum tvořilo několik pevných bodů, jimiž byly různé osobnosti. Tato skutečnost ovšem nehovořila v její neprospěch, jednotlivé, obvykle lokálně zaměřené odbojové činy se často vepsaly do dějin jako aktivity širší organizace, a tím zpětně systematizovaly a povýšily vlastní význam, jakož i význam samotné Maffie. Už současníci si této neurčitosti všímali, jeden pozorovatel velmi jízlivě a současně trefně poznamenal, že by jej nepřekvapilo, kdyby se ukázalo, že i členové císařské rodiny jsou nakonec příslušníky této organizace (s. 138). Jednalo se tedy spíše o jakousi „značku“, která dokázala efektivně propojit dva leitmotivy kulturní paměti v procesu sebe-chápání (první) Československé republiky. Šlo jednak o téma vztahu mezi domácím a zahraničním odbojem, ale rovněž o otázku, o jaké vrstvy obyvatelstva se mohl odboj vlastně opírat, jednalo-li se tedy v případě „české, popř. československé revoluce“ v letech 1917–1919 o akci, která byla nesena a zdárně dokončena spíše měšťanskou vrstvou či naopak širokými lidovými masami. V období republiky měly tyto otázky legitimizační charakter, byly proto nanejvýš politické: kdo si v rámci diskurzu vzpomínání na odboj v první světové válce vydobyl dominantní pozici, disponoval i v politickém všednodenním životě mocí definovat věci. Proto se autoři očividně soustředili na první polovinu 20. století, zatímco se zdá, že kapitoly věnované době po roce 1948 již nejsou opřeny o tak rozsáhlé rešerše.

Autoři nejprve přesvědčivě rekonstruují možnosti a předpoklady odboje během války. Ten se konstituoval nejen díky činům odbojářů, nýbrž zcela zásadně díky definičnímu rámci státní autority: zpěv českých vlasteneckých písní (chápaný krátce po vypuknutí války ještě jako výraz loajality vůči monarchii) byl již od konce roku 1914 de facto zakázán, a tím nabyl charakteru odboje (s. 32–33). S tím souvisí, že i pozdější politické vzpomínání na – údajně tajný – odboj dokazovalo jeho legitimitu často právě účastí na veřejných manifestacích (s. 90).

Teprve ovšem zhroucení loajalistických pozic napříč všemi českými stranami od roku 1917 (je ironií osudu, že tento trend byl umocněn politikou amnestie samotného císaře Karla) umožnilo, aby se z odboje proti monarchii stal leitmotiv české politiky za války (s. 60). Pozdější výtka marxisticky zaměřené historiografie, že organizovaný politický odboj byl toliko výrazem měšťáckého nacionalismu, měla pravdivé jádro: ve všech politických stranách se skutečně prosadily nacionálně smýšlející frakce a vytvořily nadstranický konsens. Plán bývalých mladočechů založit všeobecnou národní stranu se realizoval ovšem jen zčásti. V tomto ohledu odkazují Hálek a Moskovič na důležitý moment - zřejmě stále ještě podceňovaný -, tedy na roli národních socialistů kolem Václava Klofáče jako spojujícího prvku koalice masových stran a občanského národního hnutí (koalice předjímající politický systém republiky). Byl to také Klofáč, kdo bezprostředně po skončení války v jistém smyslu Maffii jako symbol organizovaného odboje „stvořil“. Tím současně podporoval interpretační dominanci „hradního“ narativu energicky šířeného prezidentskou kanceláří, podle něhož byl domácí odboj v jistém smyslu prodlouženou rukou Masaryka. Přemysl Šámal, jeden z nejdůležitějších organizátorů odboje ve válce a dlouholetý vedoucí prezidentské kanceláře, byl (dobře známou) klíčovou postavou této verze, již sám spoluutvářel (s. 318–319).

Je záslužné, že autoři do své analýzy zahrnují také konkurenční organizace v oblasti politické interpretace dějin, jako byly např. Svaz domácího odboje 1914–1919 nebo Svaz národního osvobození, blízký legionářským organizacím (s. 214). Přesto předčily snahy o legitimizaci jádra Maffie právě v revolučních časech bezprostředně po válce všechna konkurenční uskupení. Její členové dočasně působili jako jistý druh neoficiálního revolučního tribunálu, který - jako nějaký „čestný soud“ povznesený nade všechny pochybnosti - posuzoval chování ostatních veřejně činných osobností během války. Zpravidla ovšem jen mírnil revoluční běsnění, s nímž především levicově orientovaní příznivci Masaryka (jako např. Zdeněk Nejedlý či Gustav Jaroš [Gamma]) veřejně obviňovali domnělé zrádce (s. 116–120). O revoluční pomstu, která by musela současně zpochybnit i tehdejší sociální status quo, neměly ani konzervativní a nacionalistické kruhy politického spektra velký zájem. Hrad a Maffie tak vytvořily dialekticky provázanou legitimizační strategii; vznik Maffie byl na jednu stranu vydáván za konkrétní Masarykův plán (s. 157), současně se Edvard Beneš, velmi aktivní rovněž ve věcech politické vzpomínkové kultury, veřejně prezentoval jako její počáteční „tajemník“, a tak na druhou stranu svými úzkými kontakty s Maffií podepřel reprezentativnost zahraničního odboje (s. 184).

Podobně dialekticky se ale mýtu Maffie zmocnil i německo-nacionální narativ. Od představy českého organizovaného tajného odboje byl již jen krůček k německo-české (deutschböhmisches) variantě mýtu o dýce vražené do zad (s. 231), který německá okupační moc po roce 1938 velmi ochotně přijala za svůj a který ji pak sloužil jako ospravedlnění represí a pronásledování, jimž padl za oběť nakonec i Šámal.

Od pozdních dvacátých let se přesouval narativ o odboji ve válce stále více pryč z oblasti aktuální politiky do oblasti kultury vzpomínání. Vznikla místa paměti, která

ovšem zůstala velmi úzce spjata s konkrétními účastníky (s. 214–218). Jan Hajšman a Milada Paulová se zasloužili o to, že se nakonec v historiografii prosadila „hradní verze“ narativu o odboji (s. 202–210). Odbojářský narativ politické pravice, který reprezentoval především František Sís coby protihráč Šámalův, se jasněji prosadil až v době druhé republiky. Na rozdíl od legitimizační strategie Hradu, podporující status quo, se nyní opět dostala do popředí národně revoluční interpretace, která podtrhovala nedokončenost převratu.

Proces utváření mýtu Maffie se dovršil v období třetí republiky 1945–1948, poté co se stal Šámal symbolem nepřetržitého odboje v obou světových válkách. Smrtí hlavních protagonistů se ovšem začala Maffie vytrácet z přední scény českých dějin. Autoři publikace ukazují velmi přesvědčivě, jak v druhé polovině 20. století vznikly dvě interpretační linie, které i přes všechny převraty a změny ve své podstatě přetrvaly až do současnosti. Na jedné straně byla Maffie tendenčně stále více degradována v jakýsi epifenomén dějin první světové války. Určující byla zprvu marxistická historiografie od roku 1948, která upřednostňovala motiv revolučního odboje neseného masami a vůči jeho domněle měšťansky elitářským formám se stavěla vysloveně negativně. Reformně orientované dějepisceví šedesátých let ani „normalizační historici“ se později od tohoto pojmání nějak zásadně neodklonili. Na druhou stranu ale socialismus přežilo bádání Milady Paulové, ať již díky jejímu úzkému kontaktu s mladými jugoslávskými kolegy nebo dalšímu zprostředkování směrem ke kolektivu mladých historiků, kteří měli po roce 1989 rozhodujícím způsobem určovat obraz českého historického bádání o raném 20. století. Přesto je z výkladu zřetelné, že se veřejné připomínání Maffie stále více upíná buď na jubilea spjatá se založením republiky v roce 1918, nebo se vztahuje k jejím známým členům, jako byl např. Alois Rašín. Že tento mýtus po smrti dobových svědků očividně ztratil moc ovlivňovat diskurz, jen podtrhuje onu výše zmíněnou silnou koncentraci na osobnosti a rovněž i nevyhraněnou organizační formu „fenoménu Maffie“.

Proto je logičtější chápat fenomén Maffie spíše jako výsledek politických střetnutí doby než jako jejich součást. Maffie mohla – řečeno pointovaně – existovat jen ve vzpomínkách. Této těkavosti a nejasnosti vděčí daný mýtus na jedné straně za svůj úspěch, na druhé straně jsou i důvodem, že upadl tak rychle do zapomnění. Vzpomínání na odboj prozrazovalo především něco o politické interpretaci dějin v příslušné současnosti.

Skoro se zdá, jako by se autoři tohoto závěru zalekli, studie na závěr totiž ještě uvádí rozličné definice Maffie, jak ji chápali její členové. Termín „fenomén“ ale nakonec přináší nezbytné oddělení od mýtu a historického objektu. Studie Jana Hálka a Borise Moskovice je v souhrnu působivou rekonstrukcí, která se opírá o rozmanité druhy pramenů a nahlíží svůj předmět z mnoha perspektiv. Je nutné vyzvednout především povedenou konfrontaci známých „vůdčích narativů“ s těmi méně známými – lokálními a zahraničními – zdroji. Enormním obohacením je také bezpočet detailů, které se týkají sociálního rozvrstvení a konkrétních mechanismů politické interpretace dějin. Nezodpovězenou zůstává snad jen otázka, jakým způsobem se Maffie stavěla ke

starším narativům o odboji z doby předválečné. I ty přece měly v období republiky legitimizační potenciál. To ovšem nic neubírá na skutečnosti, že je tato publikace velkým přínosem.

Přeložil Lukáš Motyčka

Jan Hálek / Boris Moskovič: *Fenomén Maffie. Český (domácí) protirakouský odboj v proměnách 20. století*. České moderní dějiny, sv. 9. Praha: Masarykův ústav / Archiv AV ČR, 2020, 380 s.

www.ipsl.cz